Turkish Studies Social Sciences

Volume 14 Issue 3, 2019, p. 1033-1052

DOI: 10.29228/TurkishStudies.22724

ISSN: 2667-5617

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

Received/Geliş: 15.02.2019

Accepted/Kabul: 10.06.2019

Report Dates/Rapor Tarihleri: Referee 1 (11.03.2019)-Referee 2 (06.03.2019)- Referee 3 (23.04.2019)

This article was checked by iThenticate.

RESSAMLARA İLHAM VEREN BİR ÇEŞME: ANADOLUHİSARI KIZIL SERÇE SOKAĞI ÇEŞMESİ

Gül SARIDİKMEN*

ÖZ

İstanbul'un Anadolu yakasında tarihi boğaz semtlerinden biri olan Beykoz Anadoluhisarı'nda Göksu Deresi boyunca uzanan Kızıl Serçe Sokağı ile Cami Sokağı'nın birleştiği köşede yer alan çeşme, farklı zamanlarda farklı sanatçılara ilham vermiş ve resimlere aktarılmıştır. Anadoluhisarı Kızıl Serçe Sokağı'ndaki çeşme, pitoresk görünümüyle İtalyan ressam Fausto Zonaro ve Türk ressamlardan Osman Asaf, Şevket Dağ, A. Süheyl Ünver ve Ahmet Yakupoğlu gibi birçok sanatçı tarafından farklı zamanlarda resmedilmiştir.

İstanbul çeşmeleri ile ilgili kaynaklarda hakkında fazla bilgi bulunmayan ve adı da bulunduğu sokak olan Kızıl Serçe Sokağı adıyla anılan çeşme, 18. yüzyıla tarihlendirilir. Çeşmenin banisi ve mimarı bilinmemektedir. Sivri kemerli klasik üslupta bir Osmanlı çeşmesidir. Çeşme dörtgen planlıdır ve haznesinin üzeri iki yana meyilli beton bir çatı ile örtülüdür. Dikdörtgen ön cephede basık sivri kemerli bir çeşme nişine sahiptir. Çeşme nişi içinde, Besmele ve tarih yazan kitabe ile sağ tarafta tek olarak küçük sivri kemerli niş biçiminde bir tas yuvası vardır. Çeşmenin ayna taşı oldukça sadedir ve bu düz ayna taşına bir kaş kemer motifi işlenmiştir. Çeşmenin önünde, dikdörtgen bir tekne/yalak ve iki yanda da seki taşı/testi seti mevcuttur. Açık havada izlenimci nitelikte doğadan çalışan Fausto Zonaro, Osman Asaf, Şevket Dağ, A. Süheyl Ünver ve Ahmet Yakupoğlu'nun gerçeğe uygun resimleri, Anadoluhisarı Kızıl Serçe Sokağı Çeşmesi ve çevresinin 19. yüzyıl sonu ve 1982'lere kadar 20. yüzyıldaki görünümünü belgelemektedir. Çeşme, günümüzde de resimlerdekine benzer bir görünüm sergiler, ancak, etrafındaki yapılaşma ve sokak dokusunda değişimler vardır.

Anahtar Kelimeler: Anadoluhisarı, Kızıl Serçe Sokağı, Fausto Zonaro, çeşme, resim

* Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, E-posta: gulsaridikmen@yahoo.com

FOUNTAIN AT ANADOLUHSARI KIZIL SERÇE STREET: AN INSPIRATION FOR THE PAINTERS

ABSTRACT

The fountain located at the corner of the Cami Street and Kızıl Serçe Street along the Beykoz, Anadoluhisarı, Göksu River -which is one of the historical districts of the Anatolian side of Istanbul on the Anatolian side of the Bosphorus- has inspired many different artists at different times and transferred to their paintings.

The fountain at Anadoluhisarı Kızıl Serçe Street is pictured at different times by many artists such as the Italian painter Fausto Zonaro and Turkish painters Osman Asaf, Şevket Dağ, A. Süheyl Ünver and Ahmet Yakupoğlu. Kızıl Serçe Street Fountain, which sources related to the fountains of Istanbul do not provide much information, is dated to the 18th century. Who built the fountain and the architect is unknown. It is an Ottoman fountain in classical style with pointed arches. The fountain has a rectangular plan and the top of the chamber is covered with a concrete roof sloping. On the rectangular façade, there is a fountain niche with a pointed arch. In the niche of the fountain, there is a “Basmala” and date inscribed tablet and a bowl with a small pointed arch in the form of niches. The mirror stone of the fountain is quite plain and an arch stone motif is engraved on it.

In front of the fountain, there is a rectangular sink / trough and a slab / pitcher set on both sides. Fausto Zonaro, Osman Asaf, Şevket Dağ, A. Süheyl Ünver and Ahmet Yakupoğlu, who worked out of the impressionistic style in nature, document the 20th century view of the fountain of Anadoluhisarı Kızıl Serçe Street and its surroundings through the end of 19th century till 1982 in their realistic paintings. Fountain has a similar look to that of the paintings in the present day, but there are changes in the surrounding and street texture.

STRUCTURED ABSTRACT

The paintings on landscape and architecture have always been popular among the paintings that attracted the painters. In landscape paintings, artists often focus on a particular structure, such as nature, city or street view, or a mosque, fountain, inn and bath. An 18th-century Ottoman fountain located on the corner of Cami Street and Kızıl Street that extends along the Göksu Stream in the Anadoluhisarı of Beykoz, one of the old promenade areas of İstanbul, attracted the attention of local and foreign painters. The fountain at Anadoluhisarı Kızıl Serçe Street (Red Sparrow Street) has inspired many artists such as the Italian orientalist painter Fausto Zonaro and Turkish painters Osman Asaf Bora, Şevket Dağ, A. Süheyl Ünver and Ahmet Yakupoğlu with their picturesque appearance and was portrayed by these artists at different times.

The fountain is located at the corner of the historic Ottoman cemetery dating back to the time of Yıldırım Beyazid. The fountain is made of cut stone and there is an inscription written

"Bismillâhirrahmânirrahim" and "Sene 1123" at the bottom. According to the existing inscription, the fountain is dated to H.1123 / M.1711. However, the inscription which contain "Basmala" and the date, does not have information regarding who was the builder. It is a small square fountain that offers a beautiful and simple example of Ottoman fountains in classical style. Based on its location, it also can be considered as a corner fountain. The rectangular planned chamber is concrete plastered and covered with a simple cradle roof sloping from the concrete. The rectangular façade has a fountain niche with a flat-pointed arch, surrounded by lines. In the niche of the fountain, there is a bowl with a small pointed arch in the form of niches. The mirror stone of the fountain is quite plain and an arch stone motif is engraved on this flat mirror stone. In front of the fountain, there is a rectangular sink / trough and a slab / pitcher set on both sides.

The Anatolian Fortress, which is the medieval fortress in Anadoluhisarı, adds a special historical and military value to this region. At the same time, Anadoluhisarı, Göksu Creek and Göksu Meadow and Küçükusu, which were the some of the most popular recreation areas of the Ottoman Empire, made this region popular especially in the 18th and 19th centuries.

Italian painter Fausto Zonaro worked as an Ottoman palace painter in Istanbul during the reign of Sultan Abdülhamid II. Between 1891 and 1910, the artist painted Istanbul with its nature, architecture and everyday life. In his two paintings, the artist documented the fountain at Anadoluhisarı Kızıl Serçe Street and the nature, architecture and everyday life around the fountain. The paintings are the same in terms of theme and the composition, one of them is pastel and the other is made of oil. Osman Asaf, a Turkish painter, portrays the same fountain as Zonaro. The painting was published in 1914, in the 16th edition of *the Journal of the Society of Ottoman Painters* with the title of "Ayazma Fountain in Anadolu Hisarı". Realistic painting of Osman Asaf documents the fountain and its surroundings.

Şevket Dağ is one of the Turkish painters who works in open air trying to be more natural and realistic. The artist, who depicts the same fountain, put his characteristic signature in the lower right corner of the oil painting and added the history of "1932" in Ottoman numbers. Thus, the artist documents the fountain and its surroundings in 1932. Ahmet Süheyl Ünver and Ahmet Yakupoğlu also portrayed the fountain at Kızıl Serçe Street and its surroundings for documentation purposes at different times. Ünver, who made illustrations for Istanbul and wrote explanatory notes to his paintings, transferred the fountain and its surroundings to the painting on May 2, 1971 in detail. He put his signature on the bottom right corner of the watercolor painting and wrote on 2 May 1971. Another artist, Ahmet Yakupoğlu, who made paintings to document Istanbul, came to Anadoluhisarı, like his teacher Süheyl Ünver, to paint the Kızıl Serçe Street Fountain. In 1982, Yakupoğlu made a number of paintings that presented scenes from Anadoluhisarı. His 1982 painting, based on observation in the open air, presents a look similar to that of other artists.

The name of the fountain at Kızıl Serçe Street in Anadoluhisarı, which its founder is unknown, goes differently in the related sources. The

fountain is usually called with the name of the street where it is located. The explanatory notes that the painters put in their works can give an idea about the fountain's descriptions, the location, name and date of the fountains. Osman Asaf's painting, published in *the Gazette of the Ottoman Society of Painters* in 1914, the fountain was mentioned as the Ayazma Fountain in Anadoluhisarı. The name of the road in the region where the fountain was called Ayazma Street at that time. That is way the fountain was called "Ayazma Fountain". In this area there is a holy spring, and the days of holy spring visit in Göksu are known as Göksu Fair. The name of Ayazma Street in Anadoluhisarı has been changed to Kızıl Serçe Street. A. Süheyl Ünver, a prominent İstanbul researcher and documentary film maker, wrote the following statement about the fountain in his 1971 painting, "the fountain (1123) at the Anatolian Fortress on the road to cemetery." Ahmet Yakupoğlu's 1982 oil painting was called "a street in Anadoluhisarı." The paintings of Fausto Zonaro were called "Village Junction" and "Women in Front of a Fountain." The painting dated 1932 by Şevket Dağ was called as "Fountain" and no special name was mentioned. Affan Egemen, in his book called "Faountains of Istanbul" mentions this fountain with the name of "Fountain on the Kızıl Serçe Street." Beykoz Municipality called the structure "Kızıl Serçe Street Fountain." located in the corner of the historic Ottoman cemetery at the intersection of the Kızıl Serçe Street and the Mosque Street in Anadoluhisarı, it is proper to call it as the Kızıl Serçe Street Fountain.

The fountain of Kızıl Serçe Street in Anadoluhisarı, which is a beautiful and simple example of the Ottoman fountains in the classical style, is dated to 1711/1712 from the record of the year 1123 in the inscription. Ottoman fountain architecture is a lean practice in the design of the 18th century fountains. There are many examples of fountains in the simplicity of classical style both in İstanbul and Anatolia. For instance, Kanije Street Fountain and Mehmed Ali Pasha Fountain, located in the vicinity of Anadoluhisarı are also built the simplicity of Ottoman classical style. These three fountains, which are from the fountains that have survived to our day in Anadoluhisarı, are made of cut stone, the fountain niche with flat-pointed arch and the one-way nest on the right in the niche have similar features.

There is also a small *mihrab* niche in the rear façade of the Kızıl Serçe Street Fountain that faces the *cemetery*. This adds a distinctive feature to the fountain and it indicates that this area also served as a "namazgah" (an open space for communal prayer). Such fountains with *namazgah* are usually designed to serve one side as fountain and the other side as *mihrab*. The front face of the fountain on the Kızıl Serçe Street facing the square is the fountain, and a small *mihrab* niche has been added to the rear façade of the chamber facing the cemetery at the rear.

Today, even though there are some structural changes in the surrounding area the Kızıl Serçe Street Fountain continues to preserve the appearance that depicted as in the paintings of Fausto Zonaro, Osman Asaf Bora, Şevket Dağ, A. Süheyl Ünver and Ahmet Yakupoğlu. Said artists painted the picturesque fountain, the cemetery behind it and the houses in a similarly natural and realistic portrayal. Besides the artistic and esthetic values, work of these artists carries visual

documentary value in terms of historical record for the fountain and the surrounding buildings.

Keywords: Anadoluhisarı, Kızıl Serçe Street, Fausto Zonaro, fountain, painting

1. Giriş

Ressamlara cazip gelen resim konuları arasında manzara ve mimari konulu resimler, her zaman revaçta olmuştur. Sanatçılar manzara resimlerinde, genellikle doğa, kent veya sokak görünümü ya da cami, çeşme, han, hamam gibi belirli bir yapıya odaklanır. İstanbul Beykoz Anadoluhisarı'nda Göksu Deresi boyunca uzanan Kızıl Serçe Sokağı ile Cami Sokağı'nın birleştiği yerde, tarihi Osmanlı mezarlığının köşesinde yer alan bir Osmanlı çeşmesi de yerli ve yabancı ressamın ilgisini çekerek farklı zamanlarda resmedilmiştir.

Boğaziçi'nde Anadoluhisarı semtine adını veren Yıldırım Bayezid'in yaptırdığı Anadolu Hisarı/Güzelce Hisar yakınında, köprünün diğer tarafında Anadoluhisarı Mezarlığı yönünde, Göksu Deresi kenarından kısa bir yürüyüş mesafesinde olan çeşme, Fausto Zonaro (1854-1929), Osman Asaf Bora (1869-1935), Şevket Dağ (1875-1944), Ahmet Süheyl Ünver (1898-1986) ve Ahmet Yakupoğlu (1920-2016) gibi yerli ve yabancı sanatçıların eserlerine konu olmuştur. Anadoluhisarı, Göksu, Küçükusu mesireleri Osmanlı zamanında en çok rağbet gören mesire alanlarındandır. Göksu Deresi'ndeki sandal sefalari da ayrıca kayda değerdir. Özellikle Göksu Deresi, Göksu Çayırı, mesire alanı olarak 18. ve 19. yüzyıllarda çok revaçta olup, 20. yüzyıl başına kadar bu özelliğini korumuştur. Bölge, yalıları, bostanları, bahçeleri, çömlekçileri, değirmeni, su kaynakları, balıkçıları ve kahveleriyle de meşhurdur. Çeşme, Göksu Deresi kenarına yakınlığı ve bu bölgedeki mezarlık alanında olmasından dolayı önemli bir konumdadır. Kızıl Serçe Sokağı'nın daha ilerisinde bir de ayazma vardır ve döneminde bu ayazma alanında panayırılar, eğlenceler düzenlendiğinden çeşme, yoğun kalabalığın kullandığı yol güzergâhında idi. 1711/1712 tarihli olan çeşmenin kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Anadoluhisarı'nda günümüze ulaşan az sayıda çeşme vardır. Ayrıca, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde H-13-06-1326 [13 Temmuz 1908] tarihli ve BEO. 3355 – 251577 nolu "Anadoluhisarı'nda bulunan Gazi Sinan Paşa hayratından dokuz adet çeşmenin suollarının tamirâtı (Evkaf)", konulu belgeden 16. yüzyılın ikinci yarısında önemli hizmetlerde bulunan Yemen Fatihî Gazi Sinan Paşa (1520 civarı-1596) hayratı olan çeşmeler ve suolları olduğu da anlaşılr.

Kızıl Serçe Sokağı'ndaki çeşme, Taşınmaz No: 25091703 kaydıyla tapu kayıtlarına göre; Anadoluhisarı Mahallesi, 83 Ada 12 parselde, kargir çeşme niteliğinde olup 16.00 metrekarelik bir alana sahiptir (<https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/idari/148134/83/12/1549968518518> Erişim tarihi 12.02.2019).

Anadoluhisarı'nda Yıldırım Bayezid döneminden kalan tarihi Osmanlı mezarlığının uç kısmında, yol ağzında yer alan çeşme, oldukça sade tasarımda olup klasik üsluptaki Osmanlı çeşmelerine güzel bir örnek oluşturur. Kesme taştan yapılmış olan yapı, hazneli ve tek yüzlü meydan çeşmesi niteliğindedir. Bulunduğu konum itibarıyla köşe çeşmesi olarak da değerlendirilebilir. Yatay dikdörtgen tasarımlı çeşmenin dörtgen planlı haznesi beton sıvalıdır ve üzeri betondan basık olarak iki yana meyilli basit bir beşik çatı ile örtülüdür. Dikdörtgen ön cephede basık sivri kemerli çeşme nişi, silmelerle belirlenen cepheye hareketlilik katar. Kemerli niş içinde, tek kartuş içerisinde "Bismillâhirrahmânirrahim" ve altta "sene 1123" olarak Besmele ve inşa tarihi olan H.1123/M.1711-12 tarihi kaydedilmiştir. Sağ tarafta tek olarak küçük sivri kemerli niş biçiminde tas yuvası vardır. Ayna taşı sade olup, düz ayna taşına kaş kemer formu işlenmiştir. Önünde niş genişliğince dikdörtgen bir tekne/yalak mevcuttur ve iki yanda setleri olan çeşmenin setlerinin üstüne sonradan mermer

konulmuştur. Çeşmenin kitabesi altına İSKİ tarafından eklenen metal levhada, çeşmenin her türlü bakım ve onarımının İSKİ tarafından yapıldığını ve çeşmeden tarihi Vakıf Anadolu Hisarı yerli menba suyu aktığı yazılıdır. Çeşmenin suyu günümüzde akamamaktadır. Çeşmenin Kızıl Serçe Sokağı'na bakan hazne cephesinde küçük bir penceresi vardır. Çeşmenin arkada mezarlığa bakan cephesinde ayrıca bir de kemerli küçük bir mihrap nişi mevcuttur. Dikdörtgen profilli çerçeveli ve kemerli mihrap nişi harap durumda olup, bu alanın namazgâh olarak kullanılmış olduğunu belirler. Hemen önünde ise kabirler ve mezar taşları yer alır.

Fotoğraf 1- Anadoluhisarı Kızıl Serçe Sokağı Çeşmesi, solda Kızıl Serçe Sokağı ve sağda Cami Sokağı'ndan görünüm, 2019.

Fotoğraf 2- Anadoluhisarı Kızıl Serçe Sokağı Çeşmesi, mezarlık cephesinde mihrap nişi, 2019.

İstanbul çeşmeleri ile ilgili önemli bir kaynak olan İbrahim Hilmi Tanışık'ın *İstanbul Çeşmeleri* adlı eserinde bu çeşmeye yer verilmemiştir. İstanbul çeşmeleri ile ilgili önemli bir diğer kaynak olan

Affan Egemen'in *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri* kitabında ise "Kızıl Serçe Sokağındaki Çeşme" adıyla H.1123/M.1711-12 tarihli bu çeşme hakkında bilgi verilmiştir. Kızıl Serçe Sokak ile Hisar Mezarlık Sokak kavşağında yer aldığı; kesme taştan klasik tarzda inşa edilmiş ve üzerinin çift meyilli basık bir beton çatı ile örtülü olduğu; teknesi bozulmuş olmasına rağmen suyunun aktığı kaydedilmiştir (Egemen, 1993: 473). Kitapta çeşmenin 1977 yılında çekilmiş bir fotoğrafına da yer verilmiştir. Çeşmenin fotoğraftaki görünümü günümüzde fazla değişmemiştir. Ayna taşı ve teknesinde bozulmalar vardır. Kemer motifli ayna taşının önüne düz küçük mermer bir parça eklenmiştir ve basit bir lüleye sahiptir. Teknesinin ve iki yandaki setlerinin dış yüzeyi beton sıvanmıştır. Yapı, *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyesi*'nde da "Beykoz Kızıl Serçe Sokağı'ndaki Çeşme" adı ile yer alır (Ertuğ, 2006: 95). Mehmed Rebii Hatemi Baraz, "Kızılserçe Sokağı Çeşmesi" adıyla bilgi verdiği Hisar Camii Sokağı ile Kızılserçe Sokağı'nın birleştiği kavşaktaki çeşmenin tekne ve ayna taşının oldukça sağlam kaldığını ve 2002 yılında suyunun aktığını belirtir (Baraz, 2009: 294). Çeşme, Beykoz Belediyesi tarafından yenileme amacıyla 2015-2019 planlamasına alınmıştır. Çeşmenin arkasında yer alan mezarlığın onarımı, 1993 yılında halk tarafından yapılmıştır. Kızıl Serçe Sokağı yönündeki giriş kapısı yanında ve Cami Sokak yönünde çeşmeye yakın olarak yer alan iki tabelada, Yıldırım Bayezid döneminden kalan bu tarihi Osmanlı mezarlığının halk tarafından 1993 yılında onarıldığı yazılmıştır. Çeşmenin Cami Sokak yönündeki hazne duvarına, "Yaşar Göktepe tarafından onarılmıştır 1993" yazılı bir kitabe eklenmiştir. 1993 yılında mezarlık onarılırken, bakımsız durumdaki çeşmeye de onarım yapılmış olduğu anlaşılar. Çeşmenin yanındaki Cami Sokak, isim olarak 2015 yılında Bir Sokak olarak değiştirilmiş olup, daha önceki adı ise Hisar Camii Sokağı'dır. Bu çalışmada, sokağın adı Cami Sokağı olarak kullanılmıştır.

Fotoğraf 3- Kızıl Serçe Sokağı'ndan görünüm ile Kızıl Serçe Sokağı Çeşmesi haznesi ve mezarlık, 2019.

Fotoğraf 4- Kızıl Serçe Sokağı Çeşmesi, Cami Sokağı yönünden görünüm, 2019.

2. Anadoluhisarı Kızıl Serçe Sokağı Çeşmesi'ni Resmeden Sanatçılar ve Eserleri

Adı kaynaklarda farklı geçen ve İstanbul çeşmeleriyle ilgili bazı yayınlarda hiç bahsedilmeyen Anadoluhisarı Kızıl Serçe Sokağı'ndaki çeşme, farklı zamanlarda farklı sanatçılar tarafından resmedilmeye ve belgelenmeye değer bulunmuştur. Başta İtalyan oryantalist ressam Fausto Zonaro olmak üzere, Türk sanatçılarından Osman Asaf Bora, Şevket Dağ, Ahmet Süheyl Ünver ve Ahmet Yakupoğlu, bu çeşme ve çevresini doğa, mimari ve gündelik yaşamdan kesit olarak resme aktarmıştır. Resimler, sanatsal değerleri yanında aynı zamanda eseri ortaya koyan sanatçıların belgelemeci tavırları nedeniyle görsel belge değerine de sahiptir.

Sultan II. Abdülhamid döneminde saray ressamlığı yapmış olan İtalyan oryantalist ressam Fausto Zonaro, 1891'de İstanbul'a gelmiş, saray ressamı olunca Beşiktaş'ta Akaretler'de yaşamış ve 20 Mart 1910'a kadar İstanbul'da kalmıştır (Öndeş ve Makzume, 2003: 102, 104). İstanbul peyzajları, gündelik yaşam sahneleri, tarihi konulu resimleri ve portreleriyle tanınan sanatçı, İstanbul'da yüzlerce resim yapmıştır. Gezip dolaştığı yerlerde açık havada gözleme dayalı yaptığı çok sayıda yağlıboya, suluboya ve pastel İstanbul manzaraları, hem mimari dokuyu hem de doğal yapıyı ve gündelik yaşamı belgeler niteliktedir. Zonaro, hatıratında İstanbul'un, Üsküdar'ın bütün semtlerini, meydanlarını, en güzel görünüşlü sokaklarını motif arayışı içinde dolaştığını ve izlenimlerini deneye deneye sonunda gerçek renklerin izlerini taşıyan resimler yaptığını kaydetmiştir (Trevigne ve Makzume, 2008: 59). Sanatçı, Küçüksu, Göksu, Anadoluhisarı civarından pek çok resim yapmış ve Anadoluhisarı'daki Kızıl Serçe Sokağı Çeşmesi'ni de resmetmiştir. Pastel boyalarla yaptığı resimde, çeşme ve çevresindeki gündelik yaşam belgelenir. Sağ alt köşede "F.Zonaro" olarak imza yer alan pastel resim, 33 x 47 cm boyutundadır. Resimde tarih olmamasına karşılık, Zonaro'nun 1891'de İstanbul'a geldiği ve 1910'da ayrıldığı bilindiğinden, resim de bu tarihler arasına tarihlendirilir. Resmin merkezinde çeşme yer alır ve çeşmenin iki yan sokağındaki kadınlar, erkekler, çocuklar ve sokak köpekleriyle gündelik yaşamı aktarmıştır. Gözleme dayalı olarak hızlıca çalışıldığı anlaşılan resimde, çeşme başında su dolduran kadınlar ile sokaktaki diğer kadınlar, başörtülü, yaşmaklı, feraceli, çarşafli olarak dönem kıyafetleri içerisinde belgelenir.

Resimde, mezarlık köşesindeki çeşmenin gerisinde iki yanda iki, üç katlı evler sıralanır. Sağ tarafta mezarlık duvarı ve yeşillik gerisinde evler, sol tarafta ise yüksek bir duvar ve ağaçlar resmedilmiştir. Ön planda yer alan taş döşemeli sokak, bölgenin o zamanlardaki tarihi dokusunu ortaya koyar. Resmin merkezinde konumlanan çeşme, anıtsal bir meydan çeşmesi olarak görülür. Çeşmenin sağında devam eden sokak tarafı hafif yokuştur ve sanatçı, bu eğim ile çeşmenin konumunu gerçeğe uygun aktarmıştır. Dikdörtgen ön cephedeki basık sivri kemerli çeşme nişi ve haznesinin Cami Sokağı'na bakan yan cephesi belirgindir. Çeşmenin çatı örtüsü olması gereken alan üzerini otlar bürümüş olduğu görülür.

Resim 1- Fausto Zonaro, *Köy Kavşağı*, 1891-1910, pastel, 33 x 47 cm, Özel Koleksiyon. (*Osmanlı Saray Ressamı Fausto Zonaro*, s.230.)

Fotoğraf 5- Kızıl Serçe Sokağı Çeşmesi, Kızıl Serçe Sokağı ve Cami Sokağı'ndan görünüm, 2019.

Resim 2- Fausto Zonaro, *Çeşme Önündeki Kadınlar*, 1891-1910, tuval üzerine yağlıboya, 42 x 64 cm, Özel Koleksiyon. (*Batılının Fırçasından Ege'nin Bu Yakası*, s. 167.)

Fotoğraf 6- Kızıl Serçe Sokağı Çeşmesi, 2007.

Zonaro, pastel boya ile yaptığı bu resmin yağlıboya versiyonunu da resmetmiştir. Zonaro'nun fırçasından çıkan oldukça ışıkl ve renkli olan yağlıboya resimde, güneşli bir günde Anadoluhisarı'ndaki Kızıl Serçe Sokağı Çeşmesi ve çevresindeki gündelik yaşam belgelenir. Sağ alt köşede "F.Zonaro" olarak imza yer alan yağlıboya resim, 42 x 64 cm boyutundadır ve diğer resim gibi tarih olmamasına karşılık, 1891-1910 arasına tarihlendirilir. Resmin adı, "Çeşme Önündeki Kadınlar" (Makzume ve Şerifoğlu, 2012: 167) ve diğer resim gibi "Köy Kavşağı" olarak da tanıtılmıştır (Öndeş ve Makzume, 2003: 240). Resmin merkezindeki çeşme, çeşme önündeki kadınlar ve çocuklar, çeşmenin iki yanında devam eden sokaklardaki kadınlar, erkekler, çocuklar ve sokak köpekleri de diğer resimdekiyle uyum içindedir.

Zonaro, bazı resimlerinde fotoğraftan yararlanmışır. Başarılı bir fotoğrafçı olan karısı Elisa ve kendisinin çektiği fotoğraflar, sanatçının çalışmaları için önemlidir. Sanatçı hatıratında bildirdiğine göre; İstanbul'da bulunduğu süreçte her türlü bayram, şenlik, kutlama etkinliklerine ilgi göstermiş,

bunları kaçırmamaya çalışmıştır. Bu tür şenlikler olduğunda, yeni görünümler bulmak için boya takımını ya da fotoğraf makinesi alarak hemen yola koyulduğunu, peyzaj çalışmalarını hiç bırakmadığını; deniz kıyısında oturup ara vermeden üç dört saat çalışmanın kendisine teneffüs gibi geldiğini ve kafa dinlendirdiğini belirtip, bu vakitleri ruhunu yücelten sonsuz sevinç hissettiren anlar olarak değerlendirmiştir (Trevigne ve Makzume, 2008: 135, 138). Göksu, Küçüksu, Anadoluhisarı'nda da bu tarz şenlikler, düğünler, panayırılar gerçekleştirilmiştir. Göksu'da sandal sefaları, Göksu'da düğün gibi sosyal yaşamı da resimlerine aktarmıştır. Göksu Deresi kenarındaki mezarlık tarafındaki çeşme sanatçının dikkatini çekmiştir ve mimari ayrıntıları kadar, çeşmenin önü ve iki yanındaki sokakta yer alan kalabalık figürleri de ayrıntıcı çalışmıştır. Pastel ve yağlıboya iki versiyonu olan bu resimler için, özellikle kadınlardaki duruş ve kıyafet ayrıntılarını dikkate alınca, poz vermeleri kolay olmayacağından, sanatçının resim için fotoğraftan yararlanmış olabileceği düşünülebilir. Sanatçının "Anadoluhisarı'nda Bakkal" (Trevigne ve Makzume, 2008: 293) isimli bir resmi vardır ve karısı Elisa Zonaro'nun çektiği fotoğraflar arasında da bu resimdeki görünümü, mimariyi belgeleyen fotoğraf mevcuttur. Zonaro, karısı Elisa'nın çektiği fotoğrafları tablolarına aktarmıştır (Trevigne ve Makzume, 2008: 18). Fotoğrafla resim karşılaştırıldığında, kompozisyon ve mimari örnekler aynı olup, figürlerde farklılık vardır. Fotoğrafta erkek çocuklar, gençler varken, resimde ise kadınlar betimlenmiştir ve bir de kucağında küçük çocuğunu tutan kadın figürü dikkati çeker. Resimde sol alt köşede 151 yazılıdır. Sanatçının 1918'deki sergisinin L'Oriente (İstanbul) konulu tablolar listesinde 151. sırada "Alla porta della torre d'Anatolie Hissard [Anadoluhisarı kapısında]" (Öndeş ve Makzume, 2003: 361) adıyla yer alan resim olmalıdır. Zonaro'nun Anadoluhisarı'nda sokak görünümü ve çeşmeyi betimlediği resminde de çeşme önünde aynı şekilde çocuğunu kucağında tutan bir kadın figürü yer alır. Zonaro'nun pastel ve yağlıboya olarak iki versiyonunu yaptığı Anadoluhisarı'ndaki Kızıl Serçe Sokağı Çeşmesi ve çevresindeki görünüm, günümüzde de benzer görünüm sergiler. Ancak, çeşme gerisindeki evlerde farklılık vardır.

Fotoğraf 7- Elisa Zonaro'nun çektiği fotoğraf. (Abdülhamid'in Hükümdarlığında Yirmi Yıl Fausto Zonaro'nun Hatıraları ve Eserleri, 18.)

Resim 3- Fausto Zonaro, *Anadoluhisarı'nda Bakkal*. (Abdülhamid'in Hükümdarlığında Yirmi Yıl Fausto Zonaro'nun Hatıraları ve Eserleri, 293.)

Zonaro'nun İstanbul resimleri arasında "Anadoluhisarı Çeşmesi" adında iki tablosu vardır. Fausto Zonaro ile ilgili kitaplarda, "Anadoluhisarı" Çeşmesi adıyla gösterilen 45 x 62 cm boyutundaki yağlıboya resimde (Öndeş ve Makzume, 2003: 237; Şerifoğlu, 2004: 92) betimlenen çeşme, mimari ve süslemeleriyle genel görünüm açısından Üsküdar Karacahmet'teki Mihrişah Valide Sultan Çeşmesi'ne uymaktadır. Çeşmenin Barok-Rokoko üsluptaki mimari ve süslemeleri, planı ve çatısına dikkat edildiğinde, mimari ve süsleme açısından bu çeşmenin Üsküdar Karacahmet'teki Mihrişah Valide Sultan Çeşmesi olduğu anlaşılar. Zonaro'nun bu çeşme resmi, Mehmed Rebii Hatemi Baraz'ın hazırladığı *Anadolu Hisarı* kitabında ise "İlk Kızılserçe Sokağı Çeşmesi" bilgisiyle verilmiştir (Baraz, 2009: 472).

Ancak çeşme, Kızıl Serçe Sokağı'ndaki çeşme değildir. Zonaro'nun 42 x 66 cm boyutundaki bir başka yağlıboya resmi de "Küçüksu Çeşmesi [Fontana di Anadolu Hissar]" (Öndeş ve Makzume, 2003: s.247) ve "Küçüksu Çeşmesi (Fontana di Anadoluhisar)/ Anadoluhisar Fountain" (Şerifoğlu, 2004: 106) adıyla kayıtlıdır. Anadoluhisar Çeşmesi adındaki bu resimde ise Küçüksu'daki Küçüksu/Mihrişah Valide Sultan Meydan Çeşmesi betimlenmiştir. Özel koleksiyonlarda yer alan Kızıl Serçe Sokağı'ndaki çeşmenin betimlendiği iki resme de "Köy Kavşağı (Incrocio Tra Due Vie)" adının kim tarafından verildiği bilinmemektedir. Zonaro'nun açtığı resim sergilerinde, "Anadoluhisarı Çeşmesi" adıyla kayıtlı iki resim olduğu dikkati çeker. 1912'de Casino Municipale-San Remo Kişisel Sergisi'nde yer alan Türkiye konulu eserleri listesinde 10. sırada "Fontana di Anatolie-Hissar [Anadoluhisar çeşmesi]" ve 100. sırada yine "Fontana di Anatoli-Hissar [Anadoluhisarı Çeşmesi]" (Öndeş ve Makzume, 2003: 359-360); Şubat/Mart 1918'de Genova'da açtığı Dal Bosforo Al Capo Faro adlı sergisinin kataloğunda L'Oriente (İstanbul) resimleri arasında 125. sırada "La fontana d'Anatolie Hissard [Anadoluhisarı çeşmesi]" (Öndeş ve Makzume, 2003: 361); 1919'da Il Bosforo-La Riviera Kişisel Sergisi -Scala di Milan'daki Türkiye konulu tabloları listesinde 15. sırada "Fontana d'Anatolie Hissard [Anadolu Hissarı çeşmesi]" ve 74. sırada "La fontana ad Anatolie-Hissard [Anadoluhisar çeşmesi]" (Öndeş ve Makzume, 2003: 362-363) ile 1977'de Galleria Pirra-Torino'daki kişisel sergisindeki Türkiye konulu eserleri arasında 28. sırada 62 x 45 cm ölçüsünde tuval üzerine yağlıboya "Fontana di Anatolie Hissar [Anadoluhisarı Çeşmesi]" (Öndeş ve Makzume, 2003: 363) yer alır. "Anadoluhisarı Çeşmesi" adıyla kayıtlı resimler, konum ve isim açısından Anadoluhisarı Kızıl Serçe Sokağı'nda yer alan çeşmeyi de akla getirir. Zonaro, İstanbul'da olduğu süreçte mesire alanı olarak büyük rağbet gören Anadoluhisarı, Göksu ve Küçüksu'dan görünümeler sunan birçok resim yapmıştır. Bu bölgedeki çeşmeler de sanatçının ilgi alanına girmiş ve pitoresk görünümeler olarak eserlerine yansımıştır. 1912 yılı sergi eser listesinde, "Anatolie-Hissar/ Anatoli Hissar [Anadoluhisarı]" ayrı bir isimle geçer, buna karşılık Küçüksu için başka tanımlama yapılmıştır. Küçüksu ile ilgili eser isimlerinde "Dame turche alle Acque-Dolci [Küçüksu'da Türk hanımları]", "La Hanum alla Acque Dolci [Küçüksu'da Hanım]", "Acque Dolci d'Asia [Küçüksu]" da olduğu gibi "Acque Dolci" ve "Alle Acque-Dolci d'Asia [Asya Tatlı Sularında]" ifadesi kullanılmıştır (Öndeş ve Makzume, 2003: 359-360). Asya Tatlı Suları, Göksu için de kullanılır.

İtalyan sanatçı Fausto Zonaro gibi, Türk sanatçılardan ressam Osman Asaf Bora da Anadoluhisarı'ndaki Kızıl Serçe Sokağı Çeşmesi'ni resmetmiştir. Osman Asaf, Sanayi-i Nefise Mektebi'nin ilk resim öğrencilerindendir. Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer alan sanatçı, *Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi*'nin sorumlu müdürlüğünü yapmıştır. I. Dünya Savaşı döneminde, 1914-1919 yılları arasında Bandırma Belediye Başkanlığı görevinde bulunmuştur. *Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi*'nde yayımlanmış olan bir resminde, doğrudan çeşmeyi ve etrafındaki yapıları belgelemiştir. Resim, *Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi* Numara 16'da, "*Mahkûme-i harab-ı asar-ı metruke-i eslaf [seleflerin harap olmaya mahkûm eserlerinden]* Anadolu Hissarı'nda Ayazma Çeşmesi (Ressam Osman Asaf Bey'in asarından)" (Zihnioğlu, 2007: 244) bilgisiyle birlikte yayımlanmıştır. Sol alt köşede Osmanlıca "A.Asaf" olarak imza bulunan resimde, ön planda taşlı toprak yol, ortada anıtsal nitelikte kesme taş çeşme ve gerisinde devam eden taş duvarlı mezarlıkta anıtsal servi ağaçları ile iki yanda evler sıralanır. Zonaro'nun resimlerinde de anıtsal meydan çeşmesinin gerisine doğru devam eden taş duvarlı mezarlık alanında servi ağaçları resmedilmiştir.

Güneşli bir günde çeşmenin görünümü aktaran Osman Asaf'ın resminde figür yoktur, doğrudan sokak dokusunu ve mimariyi konu alır. Osman Asaf, çeşmeyi çok daha ayrıntılı, gerçeğe uygun betimlemiştir. Dörtgen haznesi olduğu anlaşılan çeşmenin hazne üzeri, eğimli çatı örtülü olup, bu çatıda otlar büyümüştür. Mezarlığın iki sokağın birleştiği köşe ucunda yer alan çeşmenin meydana bakan yüzünde dikdörtgen cepheli ön yüzünde kesme taş duvar dokusu gayet belirgindir. Silmelerle çevrelenen basık sivri kemerli çeşme nişinde, kemer kilit taşı altına denk düşen iç alanda dikdörtgen tek satırlık olduğu anlaşılan kitabe belirir. Derinliği fazla olmayan çeşme nişinin iç yüzeyinde, kitabe, sivri kemerli tas nişi ve dikdörtgen ayna taşındaki kaş kemer motifi ile musluk da ayrıntılı olarak resme aktarılmıştır.

Çeşme nişi genişliğince önde muhtemelen tek parça mermerden bir yalak ve iki yanda kesme taştan sekileri vardır. Çeşmenin Cami Sokağı yönündeki yan cephesi de görülür. Sanatçının resminde, çeşme gerisinde sağda ve solda görülen evler, Zonaro'nun resmindeki betimlenen evlerle uyumludur. Hemen hemen yaklaşık olarak aynı açıdan bakışla resmedilmiştir. Osman Asaf'ın resminde, Zonaro'nun kompozisyonuna dahil ettiği iki yandaki duvarlar yoktur.

Resim 4- Osman Asaf, *Anadolu Hisarı'nda Ayazma Çeşmesi*, 1914, Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi, Numara 16. (*Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi* 1911-1914, s.244.)

Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Mecmuası'nda yayımlanan resmin altındaki açıklamada geçen Anadolu Hisarı'nda Ayazma Çeşmesi bilgisinden hareketle çeşmenin adının Ayazma Çeşmesi olduğu ortaya çıkar. Anadoluhisarı Mezarlığı, Göksu Deresi kenarında, dere boyunca uzanır. *İstanbul Ansiklopedisi*'nde, Göksu Deresi ile mezarlık arasından geçen ve 1934 yılı İstanbul Belediye Şehir rehberine göre Halat fabrikası, Çömlekçiler ve Göztepe suyu kaynağına giden Kızıl Serçe Sokağı'nın eski adının Ayazma Caddesi olduğu bildirilir (Koçu, 1959: 821). Mühendis Necib Bey'in 1918 tarihli Anadoluhisarı haritasında da burası Ayazma Caddesi olarak kaydedilmiştir. Kızıl Serçe Sokağı'nın devamında daha ileride bir ayazma vardır. Rumların panayır düzenledikleri bu bölgedeki ayazma, Göksu Ayazması/Panaiya Ayazması/Meryem Ana Ayazması adıyla tanınır. Bu bilgiler ışığında Anadoluhisarı'ndaki mezarlık köşesindeki çeşmenin adı, konum itibarıyla önünden geçen yola göre adlandırılmış olmalıdır. *Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi*'ndeki Ayazma Çeşmesi adı da buradan kaynaklanmalıdır.

Osman Asaf Bey, *Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi*'nde, "Müdür-i mesul Ressam Asaf" bilgisiyle mesul müdürü olarak mecmuanın basılmasında önemli bir isimdir. Mecmua, resimli bir sanat

mecmuasıdır ve içinde sanatla ilgili yazılar ile Osman Hamdi, Halil Paşa, Hasan Rıza, Hoca Ali Rıza, Üsküdarlı Cevad, Mehmet Ali Laga, Tekezade Said, Osman Asaf başta olmak üzere, dönemin önemli sanatçılarının eserlerine yer verilmiştir. 1330 [1914] yılında yayımlanan 16. sayısında da sanatçının kendi eseri olan bu resmi yayımlanmıştır. Sanatçının eserinde imza vardır, ancak tarih görünmemesine rağmen, 1914'te yayımlanan mecmuadan hareketle eserin tarihi 1914 ya da daha öncesine aittir.

Osman Asaf, açık havada, gözleme dayalı resmettiği realist ve izlenimci nitelikteki peyzajlarıyla tanınan bir sanatçıdır. Gerek Zonaro, gerekse Osman Asaf'ın resimleri, Anadoluhisarı'ndaki Kızıl Serçe Sokağı Çeşmesi ve çevresinin 19. yüzyıl sonu-20. yüzyıl başındaki görünümünü belgelemektedir. Her iki sanatçı da pitoresk bir görünüm sunan bu çeşme ile gerisindeki mezarlık ve evleri benzer nitelikte resmetmiştir.

1914'te *Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi*'nde yayımlanan resme göre, çeşme sağlam durmasına karşılık, çatısını otlar kaplamıştır. Mecmuadaki "seleflerin harap olmaya mahkûm eserlerinden" açıklaması, bu çeşme başta olmak üzere, diğer pekçok çeşmenin de bakımsız kaldığının ve gerekli onarımlar, bakımlar yapılmazsa harap olacaklarının açık bir dille eleştirisi niteliğindedir. Osman Asaf'ın bazı resimlerinde günümüze ulaşamamış ya da değişerek ulaşmış pekçok yapı belgelenir (Saridikmen, 2014: 309-337). Sanatçının tıpkı çağdaşı ve hocası Üsküdarlı ressam Hoca Ali Rıza (1858-1930) gibi bir çalışma tarzı ve belgelemeci yönü vardır. Osman Asaf gibi Hoca Ali Rıza ekolünde değerlendirilen Ahmet Süheyl Ünver ile Ahmet Yakupoğlu da bu çeşmeyi farklı zamanlarda resmederek bir nevi belgelemişlerdir.

Türk resminin önde gelen isimlerinden Şevket Dağ (1875-1944), aynı çeşmeyi resmeden sanatçılardandır. Açık havada, doğadan çalışan ressamlardan biri olan sanatçı, Anadoluhisarı'nda Kızıl Serçe Sokağı'nda yer alan çeşmeyi resmetmeye değer bulmuştur. Arkas Sanat Koleksiyonu'nda yer alan resim, Arkas Sanat Merkezi'nin 12 Nisan-27 Temmuz 2018 tarihlerinde açılan *Renk, Işık, Titreşim Türk İzlenimcileri Sergisi*'nde "Çeşme" adıyla sergilenmiştir. Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi'nden mezun olan sanatçı, daha çok iç mekân resimleri ile tanınır. Camileri, hanları, çarşıları ve açık havada doğası, mimarisiyle İstanbul'u resmetmiştir. Deseni sağlam olan sanatçı, gerçekçi ve izlenimci nitelikte eserler ortaya koymuştur. Anadoluhisarı'ndan pitoresk bir köşe niteliğinde bir sokak görünümü aktardığı resmin merkezinde, anıtsal olarak sivri kemerli nişi olan çeşme vardır. Çeşmenin iki yanında sokaklar ve bu sokaklardan sağda devam eden Cami Sokağı'nda bir kadın figürüne yer vermiştir. Çeşme önündeki tekne ve setleri, kemer motifli ayna taşı, tek olan kemerli tas yuvası ve kitabe ayrıntılarına değin resme aktarmıştır. Çeşmenin dörtgen haznesi ve hazne üzerini örten çatısı, çeşme cephesindeki dikdörtgen silmeyle çerçevelenen sivri kemerli nişi gerçeğe uygun olarak resmetmiştir. Hazne üzerini örten çatı sistemi iki yana meyilli olup üzerinde otlar büyümüştür. Resimde, basık çatının kiremit kaplı olduğu izlenimi vardır. Osman Asaf'ın resmine benzer bir kompozisyon sunar. Her iki sanatçı, benzer açıdan bakarak çeşmeyi resmetmiştir ve duruş açıları biraz farklılık gösterir. Osman Asaf'ın resminde çeşmenin dörtgen haznesinin Cami Sokağı yönündeki yan cephesi perspektife uygun olarak görülürken, Şevket Dağ'ın resminde ise, az da olsa çeşmenin Kızıl Serçe Sokağı'na bakan hazne cephesi görülebilmektedir. Çeşme gerisindeki mezarlıkta ulu servi ağacı ile daha geride iki, üç katlı ahşap evler ve gökyüzü yer alır. Ön plandaki taş döşemeli sokağa, solda yer alan ağacın yapraklarının, dallarının gölgelerini de özenle yansıtmıştır. Sanatçı, resmin sağ alt köşesine ressamlığın simgesi olan palet şeklindeki karakteristik imzasını atmış ve altına Osmanlıca rakamlarla "1932" tarihini eklemiştir. Bu resim, sanatsal değeri yanında aynı zamanda, çeşme ve etrafının 1932'deki durumunu belgeleyen görsel belge değerine sahiptir.

Resim 5- Şevket Dağ, *Çeşme*, 1932, tuval üzerine yağlıboya, 71 x 45 cm, Arkas Holding Koleksiyonu. (*Renk, Işık, Titreşim Türk İzlenimcileri*, s.103.)

Ahmet Süheyl Ünver, 2 Mayıs 1971 tarihinde bu çeşme ve etrafını belgeleme amaçlı resmetmiştir. Hocası Üsküdarlı Ali Rıza gibi, hocasının yolundan giderek belgelemeci tavırla çalışmış ve hocası gibi eserlerine açıklayıcı notlar eklemiştir. Karakalem ve suluboya olarak sayısız eseriyle İstanbul'u belgelemiştir. Kızıl Serçe Sokağı'ndaki çeşmeyi belgelediği suluboya resmin sağ alt köşesine imzasını atmış ve "2.V.1971" olarak tarih yazmıştır. Resmin sol alt tarafına ise açıklayıcı bilgi olarak "Anadolu Hisarında Kabristan yolu başında 1123 Tarihli Çeşme" yazısını ilave etmiştir. Gözlem gücü yüksek olan sanatçı, güçlü deseniyle ayrıntıcı çalışmalar gerçekleştirmiştir. Doğadan, gözleme dayalı çalışma tarzını benimsemiştir. Ünver'in resminde, merkezde Anadoluhisarı'ndaki Kızıl Serçe Sokağı Çeşmesi vardır. Açık sarı renkle renklendirilen çeşme, iki yanı eğimli beşik çatısı, kesme taş cephesinde basık sivri kemerli nişi, sivri kemerli tek tas yuvası, ayna taşı ve önündeki teknesi ile iki yandaki set ayrıntılarıyla resme aktarılmıştır. Çeşmenin sağ tarafında Cami Sokağı yönündeki yan cephesi de görülebilmekte ve bu alanda mezarlık, mezarlıktaki ulu servi ağacı, gerisinde sağa doğru ikişer katlı ahşap evler ile en sağda diğer mezarlığın duvarı ve mezar taşını da betimlemiştir. Çeşmenin solunda ise Yıldırım Bayezid döneminden kalan mezarlık ile devamında Kızıl Serçe Sokağı boyunca devam eden iki katlı evler, bahçeler sıralanır. Araştırmacı yönü ağır basan ve çok zengin bir arşive sahip olan Ünver'in sayısı binleri bulan çizimleri, krokileri, resimleri vardır. Başta İstanbul olmak üzere, Edirne, Konya gibi bölgeleri de belgeleyen sanatçının eserlerinden oluşan zengin bir koleksiyon, Gülbün Mesara'da, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki Süheyl Ünver Arşivi'nde ve Ankara'da Türk Tarih Kurumu'ndadır. Kızı Gülbün Mesara'nın bildirdiğine göre Ünver, resimlerini sanat yapmak için değil, tamamen belge olarak düşünerek yapmıştır ve Mesara, Ünver'in en büyük gayesinin, 'şehirlerin mânevi kalkınmalarında birer temel taşı olarak gördüğü tarihi hatıraları gelecek nesillerin istifadesine sunmayı amaçladığını' (Mesara, 1996: IX) her vesileyle tekrarladığını kaydetmiştir.

Resim 6- Ahmet Süheyl Ünver, *Anadolu Hisarı'nda Kabristan yolu başında 1123 Tarihli Çeşme*, 2.V.1971, kağıt üzerine suluboya. (A. Süheyl Ünver'in *İstanbul'u*, s.149.)

Asıl mesleği hekimlik olan Prof.Dr. Ünver, sanat alanında Üsküdarlı Hoca Ali Rıza'nın öğrencisidir. Hoca Ali Rıza'nın yanında tabiattan resim yaparak kendisini geliştirdiğini bildirmiştir (Ünver, 1985: 48). İstanbul resimleri yapmaya kendisini hocasının teşvik ettiğini belirtir ve birlikte adım adım Üsküdar'ı dolaşarak eski evleri, camileri, türbeleri, mezarlıkları ve mahalleleri resmetmişlerdir. Günümüze kadar ulaşamayan yıkılan, yok olan, tarihi dokusu değişen pekçok yapıyı, mahalle ve sokağı resimleriyle belgelemişlerdir. Hoca Ali Rıza'nın 1930'da vefatından sonra ise çalışmalarını tek başına sürdürmüş, 1960'lardan sonra öğrencileriyle birlikte şehrin kaybolmaya başlayan tarihi mekanlarını yerlerinde tespit etmeye çalışmış ve özellikle 1970'lerde İstanbul gezilerini daha sistematik hale getirerek haftalık ders gezilerine dönüştürmüştür. Gözüne hoş gelen, resmetmeye değer her yeri resmetmeye özen göstermiştir. Mesara, "Hemen civardan temin edilen bir sandalye ve bir bardak boya suyu ile kırkambar misali çantasında her an hazır olan kalem, kağıt, suluboya kutusu ve fırçasıyla resme başlardı. Öte yandan da kendisini izlemekte olan öğrencilerine o tarihi mekân hakkında çok değerli bilgiler aktarırdı." (Mesara, 1996: X-XI) diyerek babası Süheyl Ünver'in çalışma tarzı hakkında ayrıntılı bilgi verir. Ünver, kendisine hoş ve önemli gelmeyen yerleri, mekanları resmetmemiştir. Sanatçının resmetmeye değer bulduğu yerler arasında, Kızıl Serçe Sokağı'ndaki çeşme de vardır ve 2 Mayıs 1971 tarihinde bu çeşme ile etrafındaki tarihi dokuyu gerçeğe uygun olarak belgelemiştir. Ünver'in öğrencilerinden ve onun gibi Hoca Ali Rıza ekolünde çalışmalar yapan ressam Ahmet Yakupoğlu, Hoca Ali Rıza ile onbeş yıl birlikte çalışan Süheyl Ünver'in birbirlerini baba-oğul gibi sevdiklerini kaydetmiştir. "Yol Rıza Bey yolu. Mevzu tabiat. Ama tabiat ta, bizim muhitimiz. şehirlerimizin tarihimizle yoğrulmuş köşeleri..." diyen Yakupoğlu (1996: XIV), Ünver'in gezdiği gördüğü yerleri, hemen orada bir kapı çalıp bir sandalye ve bir bardak su isteyerek, hemen oturup her malzeme bulunan kırkanbar misali çantasıyla hemen çalışmaya başladığını; sokakları, cami avlularını, türbeleri, çeşmeleri, mescitleri, medreseleri, hanları, ahşap mimarileri, harabeleri, mezarlıkları tespit ettiğini ve onlara defter sayfalarında hayat kazandığını belirtir. Ünver'in resimlerinin herbirini minik birer tablo olarak değerlendiren Yakupoğlu, mimari eserlerin, duvarların, merdivenlerin üzerine vuran ılık güneşin bir minyatür zerafetiyle küçük kartonlarda kendine özgü tarzda olduğunu; bu resimlerde en küçük bir perspektif hatası olmadığını; şakullerde, nispetlerde gözü rahatsız edecek bir dikkatsizlik bulunmadığını değerlendirilmesini yaparak Ünver'in zevk aldığı konularda güzel ayrıntılara indiğini ve rölöve çalışmalarında bile bu kadar intizam olamadığını vurgular (Yakupoğlu, 1996: XIV-XV).

Ahmet Yakupoğlu, bir ressam olarak kendisi de Anadoluhisarı'ndaki bu çeşmeyi resmetmiştir. Çeşmeyi betimlediği "Anadoluhisarı'nda bir sokak" adlı resmini 1982'de yapmıştır. Açık havada doğadan çalıştığı anlaşılan yağlıboya resimde, Kızıl Serçe Sokağı'ndaki çeşme ön plandadır. Kompozisyonda, sol alt köşede yer alan anıtsal çeşmenin Kızıl Serçe Sokağı'na bakan yan cephesi ile sivri kemerli nişe sahip ön cephesi ayrıntılı olarak betimlenmiştir. Birinci plandaki çeşmenin dikdörtgen haznesi, hazne üzerini örten iki yana meyilli beşik çatı örtüsü ve çeşme cephesindeki silmelerle belirlenen dikdörtgen yüzdeki basık sivri kemerli çeşme nişi, niş içindeki tas yuvası, çeşme önündeki tekne ve iki yandaki setleri resmetmiştir. Çeşmenin ayna taşı ayrıntısına yer verilmeyerek bu alan düz boyanmasına karşılık, lüleden ve teknedeki oluktan çeşmenin suyunun aktığı etkisini başarıyla resme aktarmıştır. Çeşmenin hemen arkasında mezarlıktaki ulu servi ağacı ve gerisinde evler ve gökyüzü devam eder. Çeşmenin sağ tarafında yer alan Cami Sokağı'nın yan tarafındaki mezarlık duvarı, ağaçlar ve bu sokakta ilerleyen arkası dönük bir kadın figürünü resme eklemiştir. Güneşli bir gün izlenimini, sokağa düşen gölgelerle belirtmiştir. Yandan gelen güneş ışığı etkisini, çeşmenin yan yüzünü daha açık tonlarda boyayarak ve çeşme ile birlikte mezarlıktaki ağaçların gölgelerini sokağa daha koyu tonlarda boyayarak vermiştir. Yakupoğlu'nun çalışma tarzı da Süheyl Ünver ve Osman Asaf gibi Hoca Ali Rıza tarzındadır.

Resim 7- Ahmet Yakupoğlu, *Anadoluhisarı'nda bir sokak*, 1982, yağlıboya. (Resimde İstanbul ve İstanbul Ressamı Ahmet Yakupoğlu, s.148.)

Yakupoğlu, 1982'de Anadoluhisarı'ndan görünümeler sunan çok sayıda resim yapmıştır. Genellikle karton, kontrplak ya da duralit üzerine yağlıboya çalışmıştır. Küçük boyutlu bu resimlerinde, Anadoluhisarı'ndan Boğaz, sokaklar, evler, yalılar, namazgâh, Anadolu Hisarı, Göksu Deresi ve kıyısındaki yalıları, Küçüksoy Meydan Çeşmesi ile Küçüksoy Kasrı'nı ayrıntılı, gerçeğe uygun olarak resmetmiştir. Göksu Deresi boyunca uzanan Kızıl Serçe Sokağı'ndaki çeşmeyi de bu süreçte

resmetmiştir. Hocası Süheyl Ünver ile onun da hocası Üsküdarlı Ali Rıza ve Yakupoğlu'nun İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki hocası Feyhaman Duran, açık havada, gözleme dayalı doğadan çalışan sanatçılardır. Sanatçı, atölye hocası Feyhaman Duran'ın kendisini tabiata yönelttiğini ve Süheyl hocasının da kaybolacak kültür miraslarına parmak bastığını söyleyerek ressam olarak yetişmesinde büyük katkıları olan bu iki hocasının kendi üzerindeki etkilerini açıklar (Yakupoğlu, 2002: 11). Hocalarının izinden giden Yakupoğlu, açık havada gözleme dayalı olarak doğadan gerçeğe uygun resimler yapmış ve bazen günlerce dolaşarak Süheyl Ünver tarzında belgeleme amaçlı tespitlerde bulunmuştur.

3. Sonuç

Anadoluhisarı'nda Kızıl Serçe Sokağı'ndaki banisi bilinmeyen çeşmenin adı, kaynaklarda farklı farklı geçmektedir. Çeşme, genel olarak bulunduğu konum itibariyle önünden geçen sokağın adı ile anılmaktadır. Çeşmeyi konu alan ressamların eserlerine yazdıkları açıklamalar, çeşmenin konumu, adı ve tarihi hakkında fikir verebilmektedir. Osman Asaf'ın 1914 tarihli *Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi*'nde yayımlanan resminde, çeşmeden Anadoluhisarı'nda Ayazma Çeşmesi olarak bahsedilmiştir. Çeşmenin olduğu bölgedeki yolun adı o zamanlarda Ayazma Caddesi olduğundan Ayazma Çeşmesi adı da buradan kaynaklanmış olmalıdır. Bu civarda ayazma vardır ve Göksu'daki ayazma ziyaret günleri, Göksu Panayırı olarak bilinir. Anadoluhisarı'ndaki Ayazma Caddesi'nin adı sonradan Kızıl Serçe Sokağı olarak değiştirilmiştir. Önemli bir İstanbul araştırmacısı ve belgeselcisi olan A. Süheyl Ünver, 1971 tarihli resmine belli bir adı olmayan bu çeşme için "Anadolu Hisarında Kabristan yolu başında 1123 Tarihli Çeşme" açıklamasını yazarak yerini ve tarihini belirtmiştir. Ahmet Yakupoğlu'nun 1982 tarihli eserine "Anadoluhisarı'nda bir sokak" adı verilirken, Fausto Zonaro'nun resimlerine "Köy Kavşağı" ve "Çeşme Önündeki Kadınlar"; Şevket Dağ'ın 1932 tarihli resmine ise "Çeşme" adı verilerek çeşmeye özel bir isim belirtilmemiştir.

Affan Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri* kitabında, Kızıl Serçe Sokağı'ndaki Çeşme adıyla bu çeşmeye yer vermiştir. Beykoz Belediyesi ise yapıyı Kızıl Serçe Sokağı Çeşmesi olarak isimlendirmiştir. Anadoluhisarı'ndaki Kızıl Serçe Sokağı ile Cami Sokağı'nın kesiştiği tarihi Osmanlı mezarlığı köşesinde yer alan bu çeşmeye, konumundan dolayı Kızıl Serçe Sokağı Çeşmesi adını vermek yanlış olmayacaktır.

Osmanlı'nın klasik üsluptaki çeşmelerinin güzel ve sade bir örneğini oluşturan Anadoluhisarı'ndaki Kızıl Serçe Sokağı Çeşmesi, banisi bilinmese de çeşme nişindeki "sene 1123" kaydından hareketle H.1123/M.1711-1712 yılına tarihlendirilir. Osmanlı çeşme mimarlığında, 18. yüzyıl çeşmelerinin tasarım açısından yalın bir uygulamasıdır. İstanbul'da ve Anadolu'da bu tip basık sivri kemerli klasik üslubun sadeliğinde pek çok çeşme örneği mevcuttur. Çeşmenin cephe tasarımı olarak bir benzeri, çok yakınında Anadoluhisarı Kanije Sokak'ta yer alır. Bir ev duvarına bitişik duvar çeşmesi örneği sunan Kanije Sokağı Çeşmesi, klasik üslupta olup, dörtgen cephede silmelerle çevrelenen sivri kemerli çeşme nişi, niş içinde tek olarak sağ taraftaki sivri kemerli tas yuvası, çeşme önündeki tekne ve iki yandaki setleriyle Kızıl Serçe Sokağı'nda yer alan kesme taştan çeşmenin cephe tasarımına benzer bir örnektir. Kanije Sokağı Çeşmesi'nde, Kızıl Serçe Sokağı Çeşmesi gibi derin hazne yoktur, duvar çeşmesi görünümünde olup, çeşmenin ayna taşı günümüze ulaşmamıştır ve yapım tarihi ile banisi de bilinmemektedir. Aynı civarda, Setüstü Sokağı ile Cami Sokağı birleşimindeki 16. yüzyıl yapısı olan ve sonradan yenilenen Muhaşşi Sinan Camii'nin minare kaidesine bitişik bir duvar çeşmesi olarak yer alan Mehmed Ali Paşa Çeşmesi de sivri kemerli olarak klasik üslupta kesme taştan yapılmış bir örnektir. Duvar çeşmesi olan yapının dörtgen cephesinde sivri kemerli nişi ve niş içinde sağda tek tas yuvası ile kaş kemer motifli ayna taşı vardır. Kitabesi olmayan çeşmenin 19. yüzyılda Mehmed Ali Paşa tarafından burada yer alan mekteple birlikte yaptırıldığı bilinir (Egemen, 1993:555). Anadoluhisarı'nda günümüze ulaşan çeşmelerden olan bu üç çeşme, kesme taştan yapılmıştır, basık sivri kemerli çeşme nişi ve niş içinde sağda yer alan tek tas yuvası benzer özellikleridir. Kızıl Serçe Sokağı Çeşmesi'nin mezarlık kısmında kalan arka cephesinde bir de küçük mihrap nişi mevcuttur. Bu da

çeşmeye ayrı bir özellik daha katar ve bu alanın namazgâh olarak da işlev görmüş olduğu ortaya çıkar. Namazgâhlı çeşmelerin bir yüzü çeşme, bir yüzü de mihraplı olarak tasarlanmıştır. Kızıl Serçe Sokağı'ndaki çeşmenin meydana bakan ön yüzü çeşmedir ve haznesinin arkadaki mezarlığa bakan arka cephesine de küçük bir mihrap nişi eklenmiştir.

Günümüzde, Anadoluhisarı'ndaki Kızıl Serçe Sokağı ile Cami/Bir Sokak'ta, sokak dokusu ve yapılaşma olarak bu alandaki evler, diğer yapılar farklılık gösterse de buradaki tarihi mezarlıklar ve Kızıl Serçe Sokağı Çeşmesi, Fausto Zonaro, Osman Asaf, Şevket Dağ, Ahmet Süheyl Ünver ve Ahmet Yakupoğlu'nun doğadan çalıştıkları ve gerçeğe uygun görünüm sunan resimlerindeki pitoresk görünümünü korumaya devam etmektedir. Sanatçıların eserleri, estetik ve plastik açıdan sanatsal değerleri yanında, çeşme ve çevresindeki yapılar için tarihi çevre açısından görsel belge değeri de taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Baraz, M. R. H. (2009). *Anadolu Hisarı Yeni Hisar - Yenice Hisar Akça Hisar - Güzelce Hisar Güzel Hisar*, İstanbul: Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları.
- Egemen, A. (1993). *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri (Resimleri ve Kitâbeleri ile 1165 Çeşme ve Sebil)*, İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- Ertuğ, N. (Ed.) (2006). *İstanbul Tarihî Çeşmeler Külliyesi*, C.3, İstanbul: İSKİ Yayınları.
- Koçu, R. E. (1959). "Anadoluhisarı Mezarlığı", *İstanbul Ansiklopedisi*, 2, İstanbul, s.821, 823.
- Makzume, E. ve Şerifoğlu, Ö. F. (2012). *Batılının Fırçasından Ege'nin Bu Yakası*, İzmir: Arkas Sanat Yayınları.
- Mesara, G. (1996). "Benim görüp sevdiğim İstanbul", *A. Süheyl Ünver'in İstanbul'u*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, s.IX-XIII.
- Öndeş, O. ve Makzume, E. (2003). *Osmanlı Saray Fausto Zonaro*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Pelvanoğlu, B., (2018), *Renk, Işık, Titreşim Türk İzlenimcileri*, İzmir: Arkas Sanat Yayınları.
- Sarıdikmen, G. (2014). "Ressam Osman Asaf'ın Resimlerinde Üsküdar Divitçiler'de Kazasker Ahmed Efendi Camii, Kethüda Mehmed Ağa Çeşmesi (Divitçiler Çeşmesi) ve Malatyalı İsmail Ağa Camii", *VIII. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu 21-23 Kasım 2014 Bildiriler*, C.3, İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları, s.309-337.
- Şerifoğlu, Ö. F. (2004). *Doğumunun 150. Yılında Osmanlı Saray Ressamı Fausto Zonaro*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları-TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını.
- Tanişık, İ. H. (1943). *İstanbul Çeşmeleri I-İstanbul Ciheti*, İstanbul: Maarif Vekilliği Antikite ve Müzeler Müdürlüğü Yayınları.
- Trevigne, C. M. ve Makzume, E. (2008), *Abdülhamid'in Hükümdarlığında Yirmi Yıl Fausto Zonaro'nun Hatıraları ve Eserleri*, Çev. Turan Alptekin, Lotte Romano, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ünver, A. S. (1985). "Kaybolan Semtler ve Binalar", *Antika*, 1, s.48-50.
- Yakuboğlu, A. (1996). "Velinimet hocam büyük Süheyl Ünver hakkında", *A. Süheyl Ünver'in İstanbul'u*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, s.XIV-XVI.
- Yakupoğlu, A. (2002). *Resimde İstanbul ve İstanbul Ressamı Ahmet Yakupoğlu*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Zihnioğlu, Y. (2007). *Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi 1911-1914*, İstanbul: Kitap Yayınevi.

<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/> (Erişim tarihi 12.02.2019)

<https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/idari/148134/83/12/1549968518518> (Erişim tarihi 12.02.2019)